

nem csekély odaadást és erőt kívánó gyűjtő- és feldolgozó-munkájának végzésére.

10. Noha ilyen mérvű hatásról a kortársak közül aligha számolhat be más kutató, nincs századunk Erdély történetével foglalkozó munkásai közül egyetlen hozzá forduló sem, akinek ne volna köszönni valója a tőle kapott felvilágosításokért és útmutatásokért. Minthogy a hálás és hálátlan kutatók kérdéseiről az Ő közelesen megjelenő kötetének bevezetőjében részletesebben szólok, itt csak arra utalok, hogy nemcsak a történetírás, hanem az írók sem vonhatták ki magukat az ő tudása és személyes hatása bűvköréből. Erre nézve csak a Móricz Zsigmonddal való kapcsolatát említem meg. Mikor a 30-as években Móricz az Erdély-trilógia írására készülődött, a történeti helyszínnel való ismerkedés céljából beutazta tájainkat. Az elámító tudásról hozzá is eljutott hírtől ösztökélve, Móricz kolozsvári tartózkodása alatt meglátogatta Kelemen Lajost is. Megelőzőleg már áttanulmányozta az őt érdeklő kornak a kiadványokban rendelkezésére álló forrásanyagát, illetőleg történeti irodalmát, de az így szerzett gazdag ismeretek birtokában is elámult azon, hogy milyen sokrétűen, milyen bensőségesen, mennyire teljes életszerűségében ismeri a nagy levéltáros az erdélyi múlt világát. Hogy nagyon sok újat hallhatott és sokat hasznosíthatott a hallottakból történelmi regényében, arról két tagadhatatlan tény beszél. Az egyik ez: A hármaskönyv második részének, *A nagy fejedelemnek* egy példányát Móricz olyan ajánló sorok kíséretében juttatta el Kelemen Lajoshoz, amelyben köszönetet mond a regény két lapján felhasznált, levéltáros-barátjától hallott remek látomásért. — A másik — a Móriczban Kelemen Lajosról kiformalódott véleményt eláruló trilógiabeli tény az, hogy a regényciklus egyik mindentudó szereplőjét a regényíró éppen *Kelemen deák* néven és olyan jellemzés kíséretében szerepelteti, amely jellemzés tökéletesen illik Kelemen Lajosra.

11. Az évforduló közeledtével kapott felszólításra az előbbieken a Kelemen Lajosra vonatkozó emlékeim közül a rá és a vele kapcsolatba került kortársakra legjellemzőbbek papírra vetésével, lehet túlon túl terjedelmessé és személyessé tettem ezt az ünnepi emlékeztetést. Mégis remélem, hogy az ez alkalomból megjelenő sok ünnepélyesebb hangú méltatáshoz Kelemen Lajos alakjának bemutatásával olyan nemes emberi és emberséges vonásaira villantottam rá, amelyek csak a közvetlen közelében évtizedeken át dolgozó tanítvány emlékezetében élhetnek s lejegyzetlenül vele együtt vesznek el.

Dr. TULOGDI JÁNOS

TALÁLKOZÁSAIM KELEMEN LAJOSSAL

1918-ban, egy szép tavaszi délelőtt egyedül kísétáltam a Bácsitörökba. Egyenesen az elején levő, természetjárók által Angyalkútnak nevezett forráshoz mentem szomjamat oltandó. Az előtte lévő tisztáson egy férfi körül kis gyermekek nagy csoportja állt, láthatólag tanár és ta-

nítványai. Mikor közelbe értem, éppen arról beszélt, hogy a forrás környékén a római Napocának a házai voltak, amelyekben bányászok lakhattak, akik mészkövet fejtettek Napoca építkezéséhez. Ezt igazolni látszik az is, hogy a közelben római kovácsműhely olyan eszközeit találták, amelyekkel valószínűleg a bányászok szerszámaikat tatarozták. A tanárhoz léptem, bemutatkoztam és megkértem, engedje meg, hogy hallgassam magyarázatait. Később egy szélen álló kis diákot megkérdeztem, hogy kicsoda a tanár bácsi. A fiúcska szeme felcsillant, és az őszinte, rajongó szeretet hangján mondta: Kelemen Lajos tanár bácsi. A további magyarázat során elmondta, hogy Napocának Kolozsvár környékén hol voltak még kisebb települései. A magyarázat végén hosszasan és kedvesen elbeszélgetett velem.

A fenti, számomra olyan emlékezetes esemény után ha Kolozsvár utcáin találkoztunk, köszöntésemet kitüntető előzékenységgel fogadta és velem, a sokkal fiatalabb tanárral közvetlen modorban elbeszélgetett.

Ezután sokszor megtörtént az, hogy az utcán felnőtt emberekkel körülvéve láttam Kelemen Lajost. Gyakran észrevettem, hogy vidékről feljött emberek társaságában volt, akiknek Kolozsvár utcáit és nevezetes, műemlék épületeit mutatta meg. Rövidesen az ő engedélyével mindig csatlakoztam az ilyen társasághoz, és boldogan hallgattam nagyértékű magyarázatait. Ezeket a csoportokat a házsongárdi temetőbe is sokszor elvezette, ahol az ott nyugvó ismertebb kolozsvári lakosok életútját és munkásságát ismertette. Ugyanezeket nyilvános előadásokon is elmondotta, hiszen ő volt a házsongárdi temető legjobb ismerője. Sajnos e magyarázatokat csak részben jelentette meg írásban, például a Keresztény Magvetőben, a kolozsvári napilapokban és több más folyóiratban. Ilyen cikkekben ismertette a kolozsvári unitárius kollégium szenorainak nagyértékű feljegyzéseit is.

Az Erdélyi Kárpát Egyesület a kolozsvári és vidékről jövő kirándulók vezetésére vezetőket akarván nevelni, tanfolyamot rendezett, amelyen felkérésére Kelemen Lajos ismertette Kolozsvár történetét és a Kolozsvár környéki kirándulóhelyek nevezetességeit is. Az egyik legfontosabb útvonalon rendezett tanulmányúton, amely Kolozsvártól dél felé Aranyosszékre és Torockó környékére vezetett, én is részt vettem. Ezen az úton mondta el, hogy Felek községben egy nagyon szép román ortodox műemlék templom van, melyet Kós Károly restaurált. Ezután a Feleki hegy déli oldalán a Turi vagy Rákos patak mentén lévő halastavakat ismertette. Főleg arra tért ki, hogy a kora tavaszi gyors hóolvadások vagy az erős őszi esőzések következtében ezek a tavak olykor megduzzadtak. Ilyenkor nagy károkat okozó árvizek keletkeztek. Ismertette Torda sok nevezetességét is. Legelőször is azt, hogy 1568-ban a tordai országgyűlés a főtéren levő nagy gótikus templomban Dávid Ferenc reformációjának a hatása alatt kimondta a vallásszabadságot. Továbbá ismertette az újtordai református vártemplomot. Torda másik nagy nevezetessége volt, amelyre ma már csak egy néhány nagyon idős ember emlékezik, a fahíd; ennek az íves felépítésű, fagerendákból összerótt faszerkezete az első íves híd volt a Földön. A rajta volt emléktábla örökitette meg Kövecsi János „hazafi” főépítőmester ritka „elmemunkáját”, amelyet a folyó is „herkulesi erővel mormolva bámult”.

Természetesen megemlítette a tordai és turi hasadékokat. Ismertette a mézskői unitárius templomot és megemlékezett Balázs Ferenc munkásságáról. Balázs Ferenc, aki „bejárta a kerek világot”, volt ennek a templomnak a papja. A végén ismertette Torockó múltját, majd Torockószentgyörgyön megmutatta a várromot, továbbá azt az emléktáblával megjelölt házat, melyben Brassai Sámuel született. Megemlítette, hogy Brassai Sámuel volt az utolsó és legnagyobb magyar polihisztor, akiről Jókai Mór kedvesen mondta, hogy minden hajszála egy más tudománytól öszült meg.

Ugyanígy ismertette a Kis-Szamos mentének nevezetességeit, köztük a szentbenedeki Kornis kastélyt, melyet most restaurálnak, azután Kalotaszegen a Kapus patak, a Nádas és az Almás patak mentének szépségeit és műemlékeit. Ezek között a leghíresebb a vistai református műemléktemplom, amelyről szóló ismertetését a Pásztortűz több folytatásban közölte.

Kelemen Lajost Monostori úti lakásán is többször felkerestem. Nagyon sokat tanultam tőle, amit igyekeztem tovább is adni, de mindig hivatkoztam rá.

Kelemen Lajos életének utolsó szakaszát — a legutolsó hónapokat kivéve — a kolozsvári ortopédkórházban töltötte, ahol dr. Fazakas János igazgató-professzor és dr. Zilahi József főorvos nagy szeretettel ápolták, és igyekeztek enyhíteni testi és lelki szenvedéseit. Ez időben is sokszor meglátogattam. Amikor legutoljára nála voltam, lelki szemeim előtt elvonult az elmúlt több évtized eseménye, ami az első Bácsitorokban történt találkozásunk óta történt, és azóta folyton erősödő szeretettel és hálával gondolok az én atyai barátomra, aki egy élő történelemkönyv volt.

Dr. ÜRMÖSI KAROLY

A TUDÁS SZERÉNYSÉGE

Kelemen Lajosra emlékezem, akit ember- és életszeretetéséből fakadó szolgálatkészsége, lebírhatalan derűlátása, gyermekien tiszta humora tett minden ízében közösségi emberré; akit egyéni sorsának gyötrő megpróbáltatásai sem tudtak megtörni, aki nem tanárosan, hanem a szenvedések fölé emelkedett, töretlen emberséggel tanított akkor is, ha tréfálkozott, sőt gyakran éppen ezzel tanított.

Kelemen Lajos — sajnos — nem volt tanárom. Így részesülhettem abban a szerencsében, hogy rátalálásom első pillanatától nekem Lajos bácsi volt és maradt.

Lajos bácsiról, a tanárról, a bátyám ejtett szavakat. Ő beszélt a Lajos bácsi vezette iskolai kirándulásokról, amiket a természetszeretlet beidegzése, az ismeretszerzés és a jókedv jellemezett. Ilyen kirándulás

alkalmával kóborolt el a csapattól Weiss nevű osztálytársuk, akit Lajos bácsi mentett ki a juhászcutyák karmaiból.

Tudása közismert, szerénysége közmondásos volt. Szegény édesanyám egy alkalommal így szólt: „A tanár úr emlékezőtehetsége alig mérhető emberi mértékkel!” Mire Lajos bácsi: „Valóban én sok mindenre emlékezem, köztük sok fölösleges dologra, de pl. egy kiló pityóka árát öt percig sem tudom megjegyezni.”

A segítséget senkitől sem tagadta meg. Tudtommal egyszer nem teljesített szakmai körével kapcsolatos kérést. Az elutasítás áldozata én voltam, oka pedig egy távoli unokabátyám. Az illető kérte Lajos bácsit az Ürmösiek családfájának összeállítására. A munka hónapokat vehetett igénybe, mégis eleget tett a kérésnek. Én minderről nem tudtam. Egyszer kezdett fészkelődni bennem is a családfa iránti érdeklődés. Talán azért olyan későn, mert boldog emléké Kálmán nagyapám nevünknél még az „y” használatát is megtiltotta, vélhetőleg elkerülendő a származási előítélet burjánzását. Családfás igényemmel Lajos bácsihoz fordultam bizalommal. Nem fejezhettem be kérésemet s haragja lángja már a mennyezetig csapott. Elharsogta az unokabátyámmal történeteket. „Tudod — dörögte —, hogy rövid idő múlva az a gazember újból kérte a családfát, mondván, hogy az előző valahol elkallódott. Így megcsúfolni egy embertársunk munkáját.” Más bűnéért lakoltam, de igazat adtam Lajos bácsinak. És nyertem is valamit: megismertem azt a Kelemen Lajost is, aki a felelőtlenséget, amikor az az egyén vagy a közösség munkájának meg nem becsülését jelenti, megbocsáthatatlan bűnnek minősíti.

Közhely, hogy tudását — egyéni vagy szakmai irigység nélkül — minden érdeklődővel megosztotta. Ezért járta sokszor naphosszat ismerősökkel vagy idegenekkel városunk utcáit, a Házsongárdi temetőt, ismertetve a nevezetességeket, történelmi emlékeket. Ha ilyen célokért vidékre hívták, ment. A hallgatóság nem csupán új ismereteket szerzett tőle, hanem a szívével is megérthette, hogy mi a szülőföld, a múlt és az emberek iránti igaz szeretet.

Mélyen érző ember volt, de nem érzelmeskedő. Panasz és zokszó nélkül viselte felesége korai elvesztésének rettentő súlyát; és így viselte el, de szilárdan viselte, az egyéni egyedüllét sivárságát; ezt a nép iránti növekvő szeretetével egyensúlyozta ki.

Végtelen kedves volt az öniróniája, mely részben szerénységéből, részben pedig leírhatatlanul derűs világnézetéből fakadt. Ugyancsak szegény édesanyám mondta egyszer neki: „Milyen nagy kár, hogy tanár úr nem tud idegen nyelveket.” Lajos bácsi mosolyogva felelt: „A jó Isten mindig tudja, mit tesz. Mi lenne, ha még más nyelveket is beszélnék, amikor magyarul is lyukat beszélek az emberek hasába.”

Sokan talán nem is hiszik, hogy Kelemen Lajos komolyan és hittel beszélt Istenről. Szegény édesapám egyszer ezzel fordult hozzá: „Lajos, én nem is értem, hogy te mért lázadsz oly gyakran az Úr ellen?” Lajos bácsi így vallott: „Károly, én hiszek a lélek Istenében, akihez a templomba is járok. Mikor súlyos szavakat mondok, mindig a nagyszakállas, haragos Úrra gondolok, akiben különben nem is hiszek.”

Feleségemmel együtt boldog birtokosai vagyunk a Lajos bácsi emléksorainak, amelyek a Kelemen Lajos Emlékkönyv fedőlapjára és a

szívünkbe vannak bevésve: „Ürmösi Károly öcsémnek és kedves feleségének

Az öreg ember kölcsön kérhet,
Ha nincs raktárán szellemkészlet.
Én is most épen azt teszem
S csak ennyi kölcsön-éneke:
„Az emlékek vizi növények, —
A hulló könnyekből élnek.“

Kolozsvár, 1959. XII. 13., Kelemen Lajos.

Mérhetetlen tudássá érett tudományszomj, őszinte szerénység és serkentő szolgálatkészség: ez Kelemen Lajos egyéniségének rövid foglalata.

Születésének 100. éves évfordulóján a hála és emlékezés zászlaját azelőtt az ember előtt kívánom meghajtani, aki egy hosszú élet munkájával igyekezett belegyökereztetni embertársai szívébe a legszentebb érzéseket: a múlt megismerése révén a szülőföld szeretetét, az embertársaink iránti megbecsülést, a segítő szolgálatkészséget, a tudományszomját, egyszóval egy jobb élet igenlését. Egy olyan emberre emlékszem, aki munkaszeretetével, áldozatos életével, önzetlenségével, derűlátásával bármilyen egészséges társadalomban a jóakarató emberek példaképe lehet.